

MIECZYŚLAW RYBA

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

ORCID: 0000-0002-6532-5987

PROCES UKRAINIZACJI KOŚCIOŁA GRECKO-KATOLICKIEGO W GALICJI WSCHODNIEJ W PIERWSZYM ETAPIE POSŁUGI DUSZPASTERSKIEJ METROPOLITY ANDRZEJA SZEPTYCKIEGO (1899–1919). U ŹRÓDEŁ KONFLIKTU RELIGIJNEGO I NARODOWOŚCIOWEGO NA KRESACH POŁUDNIOWO-WSCHODNICH II RZECZYPOSPOLITEJ

WPROWADZENIE

Kościół greckokatolicki na byłych ziemiach państwa polskiego mógł w sposób nieskrępowany rozwijać się w monarchii austro-węgierskiej, noszącej miano katolickiej. Dla Austriaków księża greckokatolicy stali się ważnym środowiskiem do kreowania antypolskich ruchów narodowościowych wśród galicyjskich Rusinów. W ten sposób Wiedeń szachował politycznie Polaków, stanowiących w monarchii ważny czynnik polityczny, szczególnie gdy mówimy o wiedeńskich układankach rządowych¹.

Kościół greckokatolicki w Galicji przed I wojną światową posiadał trzy diecezje: metropolię halicko-lwowską, biskupstwo przemyskie i stanisławowskie. Od 1901 r. na czele metropolii lwowskiej zasiadał abp Andrzej Szeptycki. Był to duszpasterz wywodzący się ze starej arystokratycznej rodziny o polskich konotacjach, który mimo iż został

¹ F. Rzemieniuk, *Walki polityczne greckokatolickiego duchowieństwa o niepodległość Ukrainy w okresie II Rzeczypospolitej (1918–1939)*, Siedlce 2003, s. 8.

ochrzczony w obrządku rzymskim, wybrał obrządek grecki, na poziomie narodowym, opowiadając się po stronie ukraińskiej².

Biskupem stanisławowskim od 1904 r. był Grzegorz Chomyszyn. Był to kapłan o jednoznacznie proukraińskiej postawie, nakierowany jednak na zbliżenie Cerkwi greckokatolickiej do obrządku łańciskiego. Obawiał się on, że bizantyjski kurs metropolity Szeptyckiego może doprowadzić ludność ukraińską w Galicji do schizmy. Chomyszyn był bodaj najbardziej propolsko usposobionym pasterzem ukraińskim. Szczególnie dobre relacje łączyły go z rzymskokatolickim arcybiskupem lwowskim Józefem Bilczewskim³.

W latach 1896–1915 na stolicy biskupiej w Przemyślu zasiadał bp Konstantyn Czechowicz. Od 1917 r. funkcję tę sprawował bp Jozafat Kocyłowski. Byli to duszpasterze również usposobieni proukraińsko. Kocyłowski podzielał zasadniczo pogląd bp. Chomyszyna co do zbliżenia Cerkwi greckokatolickiej z Kościołem rzymskokatolickim⁴.

Mimo że wszyscy owi duszpasterze przejawiali sympatie proukraińskie, szczególną rolę odegrał Andrzej Szeptycki. Działo się tak choćby dlatego, że dzięki swemu arystokratycznemu pochodzeniu, starannemu wykształceniu oraz rozległym kontaktom międzynarodowym mógł prowadzić niezwykle skuteczną politykę duszpasterską.

MIĘDZY RELIGIĄ A POLITYKĄ

Przed I wojną światową, a w szczególności w okresie międzywojennym, Kościół greckokatolicki był przez Polaków wprost utożsamiany z narodowością ukraińską, zaś duchowieństwo tego obrządku w dużej mierze postrzegane było jako czynnik polityczny wrogi Rzeczypospolitej. Zastanawiający jest proces, który doprowadził do takiego stanu rzeczy. Z samej definicji Kościół katolicki ma powszechny, ponadnarodowy charakter. Tym większe zdziwienie musiał budzić fakt, iż grekokatolicy w pierwszej połowie XX w. w sposób jednoznaczny związali się z ruchem narodowym ukraińskim⁵. Wielką rolę w tym procesie odegrał metropolita Andrzej Szeptycki⁶. Jak wspominałem, hierarcha ów wywodził się z polskiej rodziny arystokratycznej, jednak dokonał jednoznacznego wyboru opcji ruskiej. Wynikało to nie tylko z faktu, iż odnowił on swoje ruskie korzenie rodzinne, lecz ze względu na pewne cele duszpasterskie, które chciał zrealizować jako metropolita lwowski. W niniejszym artykule zajmę się procesem

² A. Krawchuk, *Metropolita Szeptycki wobec politycznego zaangażowania kleru greckokatolickiego w Galicji 1900–1914* [w:] *Metropolita Szeptycki. Studia i materiały*, red. A. Zięba, Kraków 1994, s. 120–129.

³ W. Osadczy, *Święta Ruś. Rozwój i oddziaływanie idei prawosławia w Galicji*, Lublin 2007, s. 586–592.

⁴ S. Nabywaniec, *Biskup Jozafat Kocyłowski (1876–1947)*, „*Studia Rzeszowskie*” 1998, t. 5, s. 178–182.

⁵ Boleśnie ten fakt przeżywał biskup rzymskokatolicki przemyski Józef Sebastian Pelczar. Pisał: „Nader smutny był stan Kościoła ruskiego w Galicji. Nienawiść do unii i narodowości polskiej, [...] a tę nienawiść szerzą ci właśnie, którzy winni być stróżami wiary i apostołami miłości” (J.S. Pelczar, *Pius IX i jego pontyfikat na tle dziejów Kościoła XIX wieku*, t. 3, Przemyśl 1908, s. 231).

⁶ Cz. Partacz, *Metropolita Andrzej Szeptycki wobec skrajnych postaw religijno-politycznych społeczeństwa Galicji Wschodniej* [w:] *Metropolita Andrzej Szeptycki*, red. T. Stegner, Gdańsk 1995, s. 35.

zmian wewnątrz Kościoła greckokatolickiego w Galicji Wschodniej od początku posługi biskupiej Szeptyckiego (w 1899 r. został on biskupem stanisławowskim), poprzez jego działalność w charakterze metropolity lwowskiego (metropolitą halicko-lwowskim mianowany został 31 października 1900 r.); rozważania swoje chciałbym zakończyć w sensie chronologicznym na 1919 r., tj. w momencie zakończenia wojny polsko-ukraińskiej w Galicji Wschodniej.

Wielu badaczy jest zdania, że misja, której się metropolita Szeptycki najbardziej poświęcił, to nawrócenie prawosławnej Rosji. Jeszcze jako władca stanisławowski Szeptycki prowadził intensywny dialog z tzw. moskalofilami, a więc galicyjskimi Rusinami zorientowanymi na zjednoczenie z Rosją, w tym z rosyjskim prawosławiem⁷. Będąc arcybiskupem lwowskim, w 1903 r. utrzymywał korespondencję z prawosławnym arcybiskupem wołyńskim i żytomierskim Antonim (Chrapowickim), w której obaj duchowni podejmowali istotne kwestie teologiczne⁸. Zadanie zjednoczenia Cerkwi z Rzymem Szeptycki chciał zrealizować, mając ciche błogosławieństwo papieża Piusa X. Uważał, że zwiążanie Kościoła greckokatolickiego z ruchem narodowym ukraińskim uwiarygodni go jak pasterza wśród galicyjskich Rusinów, a zarazem da mu społeczne zaplecze do przywrócenia jedności rosyjskiego prawosławia z Rzymem. O tym, że kwestie religijne brały górę u Szeptyckiego nad sprawami narodowościowymi, świadczą różne okoliczności i świadkowie wydarzeń⁹. Najbardziej wyrazisty w takiej opinii o Szeptyckim był bodaj greckokatolicki biskup stanisławowski Grzegorz Chomyszyn. Jako zdeklarowany ukraiński patriota, a zarazem wielki krytyk „bizantyjskiego kursu duszpasterskiego” metropolity Szeptyckiego, Chomyszyn zarzucał mu, że wywodząc się z rodziny polskiej, zbyt obawiał się oskarżeń o polonofilstwo i dlatego nadto pobłażliwie patrzył na niebezpieczne trendy nacjonalistyczne wśród elit ukraińskich¹⁰. Chomyszyn krytyce poddał też rusofilski kurs metropolity, związany z najważniejszym celem jego działań, czyli – jak twierdził – nawrócenia Rosji¹¹.

⁷ Należy nadmienić, że ruch moskalofilski był w Galicji Wschodniej przed I wojną światową bardzo silny. K. Bachmann, *Tło polityczne ekspansji prawosławia na terenie Galicji przed wybuchem I wojny światowej*, „Biuletyn Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego” 1997, nr 3, s. 83–84.

⁸ W. Osadczy, *Święta Ruś...*, s. 531.

⁹ Pierwszorzędny cel nawrócenia Rosji zauważalny był również w korespondencji Szeptyckiego z jego bratem Kazimierzem. List abp. Szeptyckiego do brata Kazimierza, Rzym 16 lutego 1908 [w:] *Митрополит Андрій Шептицький і греко-католики Росії*, кн. 1: *Документи і матеріали, 1899–1917*, упоряд. Ю. Аввакумов, О. Гайова, Львів 2004, s. 221; por. M. Wawrzonek, *Екуменічна діяльність митрополита Андрія Шептицького в Україні та Росії*, Рим 2006.

¹⁰ Od początku XX w. nacjonalistyczny ruch ukraiński często rozmijał się w sensie ideowym z zasadami głoszonymi przez Kościół katolicki. Por. A. Krawchuk, *Metropolita Szeptycki wobec politycznego zaangażowania kleru greckokatolickiego...*, s. 129.

¹¹ Chomyszyn pisał w swoich wspomnieniach o Szeptyckim: „Miał na względzie nawrócenie Rosji poprzez zbliżenie czy nawet zrównanie naszego greckokatolickiego obrządku z synodalno-rosyjskim, a to było równoznaczne z rusofilstwem, które było u nas bardzo zniechęcone. I dlatego metropolita grał rolę bardziej niż stuprocentowego Ukraińca, by zakryć swoje rusofilstwo, natomiast pozyskać trwałe zaufanie we wspólnocie ukraińskiej, u świeckich patriotów i wśród duchowieństwa, żeby na ślepo przyjmowali za dobro, co robił i wprowadzał?”. G. Chomyszyn, *Dwa królestwa*, tłum. M. Siudak, red. I Pełechatyj, W. Osadczy, Kraków 2017, s. 214.

Na początku swojej pracy na stolicy arcybiskupiej Szeptycki starał się zachowywać pewien krytyczny dystans do nacjonalizmu ukraińskiego. Jeszcze przed I wojną światową metropolita, mimo iż deklarował coraz bardziej swą ukraińskość, starał się zachować atrybuty powszechności Kościoła greckokatolickiego. W 1904 r. napisał list duszpasterski do Polaków grekokatolików, w którym zapewnił, że dołoży starań, by prawa narodowe Polaków były szanowane w praktykach duszpasterskich podległego mu Kościoła¹². Szeptycki troszczył się również o poszanowanie zasad moralnych w życiu publicznym. Mocno krytykował zabójstwo namiestnika Andrzeja Potockiego przez ukraińskiego studenta Myrosława Siczyńskiego w 1908 r.¹³

Tuż przed I wojną światową Szeptycki jeszcze bardziej zbliżył się do ruchu ukraińskiego. Był np. jednym z fundatorów rusińskiego Muzeum Narodowego we Lwowie (otwarte ono zostało 13 grudnia 1913 r.). Jako arcybiskup Lwowa z urzędu zasiadał w ławach galicyjskiego Sejmu Krajowego oraz wiedeńskiego Senatu. Tam przeważnie starał się reprezentować interesy Ukraińców¹⁴.

W Galicji Wschodniej nasilała się w tym czasie rywalizacja polsko-ukraińska o świadomość narodową miejscowej ludności. Czynniki religijny odgrywał w tym względzie kluczową rolę. Galicyjscy politycy polscy szukali pomocy w Kościele rzymskokatolickim, dającym na kresach bazę dla kulturowego życia Polaków. W takim kontekście pojawiła się walka między parafiami greckokatolickimi i rzymskokatolickimi o rząd dusz. Duża sieć parafialna u grekokatolików dawała sposobność przyciągania polskiego chłopstwa do tego obrządku, co kończyło się w wielu wypadkach wynaradawianiem całych rzesz ludności wiejskiej¹⁵. Trendowi temu starał się przeciwdziałać abp Józef Bilczewski, prowadząc do rozbudowy sieci parafii rzymskokatolickich w Galicji Wschodniej. Walka o przynależność religijną (a więc w konsekwencji i narodową) wśród chłopstwa galicyjskiego odbywała się tak przed I wojną światową, w trakcie jej trwania, jak i w okresie międzywojennym¹⁶. Informacje o tym znajdujemy zarówno w dokumentach kościelnych, jak i w sprawozdaniach wojewodów w II Rzeczypospolitej, zaniepokojonych ukrainizacją ludności na Kresach Wschodnich¹⁷. Oczywiście należy pamiętać, że następował również równoległy proces latynizacji ludności ruskiej, szczególnie w diecezji przemyskiej, co wzbudzało niezadowolenie bp. Jozafata Kocyłowskiego¹⁸.

¹² List pasterski Andrzeja Szeptyckiego Metropolity Halickiego, Arcybiskupa Lwowskiego, Biskupa Kamieńca Podolskiego do Polaków obrządku grekokatolickiego, Żółkiew 1904.

¹³ Cz. Partacz, *Od Badeniego do Potockiego. Stosunki polsko-ukraińskie w Galicji w latach 1888–1908*, Toruń 1996, s. 227–228.

¹⁴ E. Prus, *Patriarcha galicyjski. Rzecz o arcybiskupie Andrzeju Szeptyckim metropolicie grekokatolickim (1865–1944)*, Wrocław 1999, s. 52–54.

¹⁵ T. Jagmin, *Polacy grekokatolicy na Ziemi Czerwieńskiej*, Lwów 1939, s. 5–7.

¹⁶ S. Nabywaniec, *Relacje między obrządkami łacińskim i grekokatolickim oraz problem rutenizacji i uniatyzacji w kontekście tak zwanej „kradzieży dusz”* [w:] *Polska–Ukraina 1000 lat sąsiedztwa*, t. 4, red. S. Stępień, Przemysł 1998, s. 222.

¹⁷ Державний Архів Львівської області (dalej: ДАЛО), ф. 1, оп. 14, с. 2955.

¹⁸ A. Krochmal, *Stosunki międzywyznaniowe i międzyobrzędkowe w parafiach grekokatolickiej diecezji przemyskiej w latach 1918–1939* [w:] *Polska–Ukraina 1000 lat sąsiedztwa*, t. 3, red. S. Stępień, Przemysł 1996, s. 219–223.

Szeptycki chciał wykorzystać zmieniającą się koniunkturę polityczną, by osiągnąć ważny cel duszpasterski, czyli przyciągnięcie prawosławia do jedności z Kościołem katolickim. Poparcie polityczne wydawało się konieczne do rozwinięcia misji duszpasterskiej w kierunku Kijowa i dalej na Wschód. Kiedy wybuchła wojna, Szeptycki miał nadzieję na zwycięstwo Austro-Węgier. Wydawało mu się, że Austro-Węgry zdobędą Ukrainę Naddnieprzańską, wesprą jego misję duszpasterską, co umożliwi zbudowanie struktur Kościoła greckokatolickiego na terenach Ukrainy pozostającej dotąd pod panowaniem rosyjskim. Otoczenie Szeptyckiego łudziło się nadziejami, że państwa centralne powołają do życia Ukrainę (państwo to miałyby pozostawać pod protektoratem dynastii Habsburgów) i dzięki temu powołany zostanie również patriarchat greckokatolicki w Kijowie. Snując takie plany na początku wojny, Szeptycki zadeklarował lojalność państwu centralnym i sprzeciwił się w specjalnym wystąpieniu z 21 sierpnia 1914 r. działaniom moskalofilów, którzy z entuzjazmem przyjmowali wkraczające do Galicji wojska rosyjskie¹⁹.

Bardzo szybko jednak metropolita lwowski zmienił front polityczny i to o 180 stopni. Gdy 3 września 1914 r. Rosjanie wkroczyli do Lwowa, Szeptycki starał się wykorzystać ten fakt dla swoich celów. W cerkwi Uspieńskiej wygłosił mowę, w której wskazał na potrzebę stworzenia nowej unii między grekokatolikami a prawosławnymi, sugerując, że będzie to możliwe właśnie dzięki przybyciu Rosjan do Galicji. W polityce carskiej o żadnej unii z Rzymem nie mogło być mowy, dlatego z rosyjskiego punktu widzenia wystąpienie Szeptyckiego uznano za szkodliwe. Zmienność postawy politycznej Szeptyckiego nie spodobała się rosyjskim władzom okupacyjnym. Postanowiły one osadzić metropolitę w areszcie domowym²⁰. W tej sytuacji Szeptycki napisał list do cara, określając go mianem „jednoczyciela Świętej Rusi”. Specyficznie określił w tym piśmie swoją funkcję, jako „prawosławno-katolickiego, galicyjsko-ruskiego metropolite”. Widzimy zatem, że Szeptycki szybko dostosowywał się do zmieniającej się koniunktury politycznej, chcąc zrealizować wielką unię kościelną z prawosławiem rosyjskim. Zabiegi u cara okazały się nieskuteczne, o czym świadczył fakt wywiezienia Szeptyckiego w głąb Rosji²¹. Ormiański arcybiskup Lwowa, ks. Józef Teodorowicz obserwując to wszystko, określił Szeptyckiego jako człowieka zdolnego do zawierania „bardzo dziwnych kompromisów”²². Oczywiście zmienność preferencji politycznych wynikała u Szeptyckiego w dużej mierze z poświęcenia się misji nawrócenia Rosji, a nie

¹⁹ П. Ісаїв, *Меморандум митрополита Андрія Шептицького до урядів центральних держав з 15 серпня 1914*, Рим 1968; *Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність. Документи і Матеріали 1899–1944*, т. 2: *Церква і суспільне питання*, кн. 1: *Пастирське вчення та діяльність*, ред. А. Кравчук, Львів 1998, с. 439–443.

²⁰ E. Winter, *Rußland und das Papstum*, t. 2: *Von der Aufklärung bis zur großen sozialistischen Oktoberrevolution*, Berlin 1961, s. 584.

²¹ W. Osadczy, *Dwa Królestwa a mistyka Ukrainy* [w:] G. Chomyszyn, *Dwa Królestwa...*, s. 54–55.

²² Arcybiskup Teodorowicz miał mówić do abp. Bilczewskiego, że Szeptycki „siedzi na dwóch stołkach, [...] łączy się z Ukraińcami [...] i kadzi Rosji”. Archiwum Archidiecezji Lwowskiej w Krakowie (dalej: AALK), b. sygn, *Dzienniczek Sługi Bożego Józefa Bilczewskiego arcybiskupa lwowskiego*, Lwów 1901–1921, mps, s. 403.

z chwiejności jego poczucia narodowego (do końca życia uważał się za Ukraińca)²³. W 1916 r. zadeklarował nawet, że jest gotów oddać życie dla tej wielkiej misji na Wschodzie²⁴. Co ciekawe, kręgi narodowe ukraińskie nie odbierały krytycznie działań metropolity. Po jego aresztowaniu ogłosiły go jako męczennika sprawy ukraińskiej i Kościoła greckokatolickiego²⁵. Inaczej na całą sprawę patrzyli Polacy. Zauważali oni, że Szeptycki przy całej swojej chwiejności politycznej, w żadnym wypadku nie widział potrzeby współpracy z politykami polskimi, zmierzającymi wszak do odbudowy niepodległego państwa. Niepodległa Polska z silnym Kościołem rzymskokatolickim nie była metropolicie w jego misji potrzebna.

Uwięzienie greckokatolickiego metropolity Lwowa wywołało liczne protesty w kręgach międzynarodowych, z papieżem Benedyktem XV włącznie²⁶. Jego uwolnienie możliwe było dopiero po upadku caratu. Dokonało się to na mocy amnestii w marcu 1917 r. Szeptycki i wówczas nie porzucił nadziei nawrócenia Rosji, zwłaszcza że w Watykanie po rewolucji lutowej odżyły inicjatywy zmierzające do poprawy stosunków z Moskwą²⁷.

W czerwcu 1917 r. Szeptycki przybył do Kijowa, gdzie rozpoczął realizację swego unijnego planu. Ustanowił tu wikariat greckokatolicki, z wikariuszem ks. Mychajłem Cehelskim na czele, zatrudniając do pracy księży wywodzących się z Galicji Wschodniej²⁸. Podejmując tego typu kroki, Szeptycki stawał się naturalnym liderem akcji unijnej na Wschodzie. W Kijowie metropolita spotkał się z miejscowymi przedstawicielami Ukraińskiej Centralnej Rady (z Mychajłem Hruszewskim oraz Wołodymyrem Wynnyczenką). Politycy ukraińscy zapewniali metropolitę o projektowanej wyjątkowej roli Kościoła greckokatolickiego w powstającym państwie ukraińskim. Zapewnienia takie miały duże znaczenie dla Szeptyckiego, który nadzieje przyciągnięcia prawosławia do Kościoła katolickiego zaczął odtąd całkowicie wiązać z utworzeniem wielkiej Ukrainy²⁹. Siłą rzeczy prowadziło to do konfliktu z politykami odradzającego się państwa polskiego. Szeptycki posiadał duże kontakty międzynarodowe, dlatego był osobą bardzo użyteczną dla przywódców ukraińskich. Udał się do Niemiec i tam również spotkał się z ukraińskimi politykami. Przybywszy do Wiednia, został przyjęty na audiencji przez cesarza austriackiego. W dalszej kolejności, już w Rzymie chciał spotkać się z papieżem Benedyktem XV, ale na skutek protestów dyplomacji rosyjskiej i francuskiej rząd włoski zablokował jego starania³⁰. Nie oznaczało to jednak, że wpływy Szeptyckiego osłabły w Stolicy Apostolskiej. Benedykt XV wyszedł naprzeciw oczekiwaniom metropolity i 1 kwietnia 1917 r. powołał do życia Kongregację dla Kościołów Wschodnich,

²³ K. Королевский, *Митрополит Андрей Шептицький (1865–1944)*, Львів 2015, s. 233–307.

²⁴ Л. Гентош, *Митрополит Шептицький: 1923–1939. Випробування ідеалів*, Львів 2015, s. 298.

²⁵ G. Chomyszyn, *Dwa Królestwa...*, s. 281.

²⁶ Por. C. Баран, *Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність*, München 1947, s. 67–70.

²⁷ M. Mróz, *W kręgu dyplomacji watykańskiej. Rosja, Polska, Ukraina w dyplomacji watykańskiej w latach 1917–1926*, Toruń 2004, s. 48.

²⁸ *Ibidem*, s. 240–241.

²⁹ B. Budorowycz, *Sheptyts'kyi and the Ukrainian National Movement after 1914 [w:] Morality and Reality. The Life and Times of Andrei Sheptyts'kyi*, red. P.R. Magocsi, Edmonton 1989, s. 49.

³⁰ M. Mróz, *W kręgu dyplomacji...*, s. 205.

w której lwowski hierarcha miał odgrywać ważną rolę³¹. We wrześniu 1917 r. Szeptycki wrócił do Lwowa, gdzie witano go niezwykle uroczyscie³².

WOBEC POSTANOWIEŃ TRAKTATU BRZESKIEGO

W lutym 1918 r. doszło do zawarcia pokoju między państwami centralnymi i Rosją sowiecką. Rezultatem był traktat brzeski, odnoszący się m.in. do nowo powstałego państwa, czyli Ukraińskiej Republiki Ludowej ze stolicą w Kijowie. Traktat ten oddawał Ukrainie południowe Podlasie i Chełmszczyznę. Decyzja ta była odbierana przez Polaków bardzo boleśnie. Równie groźnie z polskiego punktu widzenia wyglądała zapowiedź wydzielenia z Galicji Wschodniej autonomicznego kraju o ukraińskim charakterze. 28 lutego 1918 r. Szeptycki wygłosił pochwalne przemówienie w austriackiej Izbie Panów z okazji ratyfikacji traktatu brzeskiego³³. Wywołało to bardzo krytyczne reakcje Polaków. Co ważne – spore niezadowolenie z takiej aktywności okazali biskupi katoliccy Lwowa innych obrządków: rzymskokatolicki abp Józef Bilczewski oraz ormiański Józef Teodorowicz³⁴.

Szeptycki miał nadzieję, że dzięki włączeniu Chełmszczyzny i Podlasia do państwa ukraińskiego uda się szybko odbudować na tych terenach struktury Kościoła greckokatolickiego. Unia została zlikwidowana na tym obszarze przez Rosję po powstaniu styczniowym³⁵. Ukaz carski z 1905 r. dawał miejscowej ludności możliwość powrotu na łono Kościoła katolickiego, ale tylko w obrządku łacińskim. Metropolita miał nadzieję, że kilkanaście lat później z łatwością nakłoni tę ludność do przejścia na obrządek grecki. Dla Polaków była to sytuacja podwójnie nie do zaakceptowania. Po pierwsze ze względów politycznych: Chełmszczyzna i Podlasie były częścią Królestwa Kongresowego i żadnemu z polityków polskich do głowy nie przychodziło, że mogłyby stać się częścią Ukrainy. Z kolei od strony kościelnej ludność miejscowa była przynależna do diecezji lubelskiej; starania Szeptyckiego wywoływały zatem opór u miejscowego kleru rzymskokatolickiego. Korzystając z poparcia Austriaków i Niemców, Szeptycki wysłał greckokatolickich misjonarzy na Chełmszczyznę. Spowodowało to spór tychże wysłanników z miejscowym duchowieństwem rzymskokatolickim, traktującym owych wysłanników jako „agitatorów ukraińskich”³⁶. Kijowski rząd Pawła Skoropadskiego w rozpowszechnianych wśród miejscowej ludności ulotkach deklarował zamiar przywrócenia unii na Chełmszczyźnie

³¹ E. Prus, *Patriarcha galicyjski...*, s. 74.

³² M. Mróz, *W kręgu dyplomacji...*, s. 206.

³³ *Idem*, *Katolicyzm na pograniczu. Kościół katolicki wobec kwestii ukraińskiej i białoruskiej w Polsce w latach 1918–1925*, Toruń 2003, s. 84–100.

³⁴ E. Prus, *Patriarcha galicyjski...*, s. 80.

³⁵ Archiwum Archidiecezji Lubelskiej (dalej: AAL), Kuria Biskupia Lubelska, Józef Kruszyński, Pro memoria, 18 II 1930, Rep 61 VIII 2, knbl.

³⁶ *Ibidem*, Kuria Biskupia Lubelska. Unia na Chełmszczyźnie. Ks. W. Augustynowicz do administracji diecezji lubelskiej ks. Z. Kwieka, Międzyrzec, czerwiec 1918 r., Rep. 61, XII, nr 5; Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), 357, MWRIOP, MWRIOP do wojewody lubelskiego, S. Moskalewskiego, Warszawa, 25 II 1921 r., k. 54–55.

i Podlasiu, co podobało się ukraińskim grekokatolikom i skrajnie było odrzucane przez kręgi polskie³⁷.

21 lutego 1918 r. z inicjatywy Szeptyckiego ogłoszony został list pasterski, pod którym podpisali się trzej biskupi grekokatolicki z Galicji Wschodniej. List nosił tytuł „O zadaniach Kościoła i narodu w czasie wojny”³⁸. Z jego treści można było wyczytać jasną deklarację poparcia Kościoła grekokatolickiego dla nowego państwa ukraińskiego³⁹. Biskupi tego obrządku nazwali się „dziećmi ukraińskiego narodu”, jasno wskazując konieczność lojalności podległego sobie duchowieństwa wobec nowego państwa⁴⁰. W ocenie Polaków prowadziło to do nacjonalizacji Kościoła grekokatolickiego. Jeden z bardziej wpływowych księży diecezji lubelskiej, Zenon Kwiek, na wiosnę 1918 r. bardzo negatywnie ocenił nacjonalistyczne nastroje wśród księży grekokatolickich. Pisał: „Wśród duchowieństwa grekokatolickiego z Galicji do tego stopnia rozbudzony duch nacjonalistyczny, że o wiele bardziej oddają się agitacji nacjonalistycznej niż pracy kościelnej, nie wahają się używać sfery sacrum do tego rodzaju agitacji, w końcu sam ryt grecki uważają za środek, którym nacja ukraińska różni się od pozostałych i z pomocą którego do życia narodowego została rozbudzona”⁴¹.

Metropolita Szeptycki uznał, że dzięki nowemu państwu ukraińskiemu uda mu się utworzyć grekokatolicki patriarchat w Kijowie (wsparcie zapewniał mu tak rząd Pawła Skoropadskiego, jak i w późniejszym czasie Dyrektoriat). Z kolei politycy ukraińscy oczekiwali, że w zamian Szeptycki wesprze ich starania o dyplomatyczne uznanie państwa ukraińskiego przez Stolicę Apostolską⁴².

W 1918 r. na Chełmszczyźnie dochodziło do spotęgowania konfliktów religijnych. Politycy polscy starali się nie niszczyć relacji z ludnością prawosławną, zdając sobie sprawę, że może to destabilizować sytuację polityczną na całych Kresach Wschodnich, będących w zainteresowaniu odbudowującego się państwa polskiego. Politycy polscy starali się odciąć Cerkiew prawosławną od agitacji ukraińskiej (dotyczyło to tak Chełmszczyzny, jak i Wołynia)⁴³. Tymczasem w całą sprawę włączył się metropolita Szeptycki. Stał on w obronie Cerkwi prawosławnej, zarzucając Polakom bezprawne przejmowanie świątyń i krytykując rzekome profanacje sprzętów liturgicznych, których mieli się dopuścić łacinnicy⁴⁴. Polaków dziwiło, że katolicki arcybiskup „niesprawiedliwie” oskarżył katolików –

³⁷ Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. H. Łopacińskiego w Lublinie (dalej: BŁ), I A5f, I wojna światowa, k. 23.

³⁸ Митрополит Андрей Шептицький: життя і діяльність. Документи і матеріали 1899–1944, т. 4, Львів 2013, с. 121.

³⁹ Послання пастирське Андрея Шептицького, Григорія Хомишина, Йосафата Коциловського до Всечесного духовенства і вірних, 21 лютого 1918, Львів 1918, с. 10.

⁴⁰ *Ibidem*, с. 13.

⁴¹ Cyt. za: K. Grzesiak, *Diecezja lubelska wobec prawosławia w latach 1918–1939*, Lublin 2010, s. 470.

⁴² В. Сергійчук, *Неусвідомлення України. Ставлення світу до Української державності: погляд у 1917–1921 роки з аналізом сьогодення*, Львів 2002, с. 446–447.

⁴³ Zob. M. Papierzyńska-Turek, *Między tradycją a rzeczywistością. Państwo wobec prawosławia 1918–1939*, Warszawa 1989, s. 6–8; por. H. Suchenek-Sucheci, *Państwo a Cerkiew prawosławna w Polsce i w państwach ościennych*, Warszawa 1929, s. 50–58; A. Річинський, *Сучасний стан церковно-релігійного життя української людности в Польщі. Доклад виголошений на українському православно-церковному з'їзді в Луцьку червня 1927*, Луцьк 1927, с. 3–7.

⁴⁴ AAL, Rep 61 XII 5, k. 25.

Polaków o prześladowanie prawosławia (dochodzenie policji austriackiej nie potwierdziło zarzutów stawianych Polakom)⁴⁵. Dziekan zamojski obrządku łacińskiego w specjalnej publikacji bardzo ostro pisał o mieszanu spraw narodowościowych z kwestiami religijnymi przez metropolitę. Czytamy: „Czy to godne powagi i godności – pisał – by książe Kościoła bez zbadania uwierzył donosicielowi, aby kapłanów i ordynariat biskupi potępić i oskarżyć do Komendy wojskowej, aby ta nauczyła nas ludzkości, humanitarności i obchodzenia się z przedmiotami odnoszącymi się do służby Bożej”⁴⁶.

WOJNA POLSKO-UKRAIŃSKA 1918–1919. ZAOGNIENIE SPORU

Prawdziwa katastrofa we wzajemnych relacjach nadeszła w czasie wojny polsko-ukraińskiej w Galicji Wschodniej w latach 1918–1919. Co ważne, metropolita Szeptycki uczestniczył w politycznych przygotowaniach do utworzenia nowego państwa. 18 października 1918 r. powołana została Ukraińska Rada Narodowa, do której powstania wcale nie przyczynił się arcybiskup⁴⁷. To właśnie Ukraińska Rada Narodowa ogłosiła powstanie Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej. Wszystko to wywołało opór polskiej ludności Lwowa i tak 1 listopada 1918 r. wybuchły walki we Lwowie⁴⁸.

Szeptycki również na poziomie religijnym udzielił moralnego wsparcia nowemu państwu ukraińskiemu. 3 listopada 1918 r. w cerkwi św. Jura odprawił nabożeństwo dziękczynne z okazji powołania ZURL⁴⁹. Wszystko to działo się w czasie, gdy w sprawach narodowych wypowiedział się Kościół rzymskokatolicki na ziemiach polskich. Biskupi polscy 10 listopada 1918 r. wydali list pasterski popierający odbudowę państwowości polskiej. Pod listem podpisał się ormiański arcybiskup Lwowa, Józef Teodorowicz, no i oczywiście łaciński arcybiskup Lwowa, Józef Bilczewski. Nie zrobił tego mający polskie korzenie metropolita Szeptycki, ani żaden inny biskup greckokatolicki⁵⁰. W deklaracjach hierarchii greckokatolickiej jasno można było zobaczyć, że Cerkiew unicka na kresach ściśle związała się ze sprawą ukraińską, natomiast w deklaracjach biskupów łacińskich widać było, że Kościół rzymskokatolicki utożsamiał się na tych terenach z polskością.

W czasie walk Polaków i Ukraińców arcybiskupi Bilczewski i Teodorowicz starali się powstrzymać rozlew krwi, wspierając Polaków. Chcieli wpłynąć na metropolitę Szeptyckiego, by ten powstrzymał radykalizm ukraiński, w tym okrucieństwa ukraińskich wojsk⁵¹. Stąd wywiązała się obfita korespondencja między arcybiskupami Bilczewskim

⁴⁵ S. Tiszler, *W obronie prawdy. List otwarty w odpowiedzi na denuncjację J. E. Arcybiskupa greckokatolickiego Andrzeja hr. Szeptyckiego*, Zamość, b.d.w., s. 5–6.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 4.

⁴⁷ M. Strutyński, *Mysł społeczno-polityczna Kościoła greckokatolickiego w II RP (1918–1939)*, Kraków 2019, s. 32.

⁴⁸ E. Prus, *Patriarcha galicyjski...*, s. 87.

⁴⁹ *Nieznana korespondencja arcybiskupów metropolitów lwowskich Józefa Bilczewskiego z Andrzejem Szeptyckim w czasie wojny polsko-ukraińskiej 1918–1919*, oprac. J. Wołczański, Lwów–Kraków 1997, s. 11.

⁵⁰ „Kronika Dyec. Przemyskiej” 1918, nr 12, s. 204–209.

⁵¹ J. Wołczański, *Listy arcybiskupa Józefa Teodorowicza do arcybiskupa Józefa Bilczewskiego z lat 1903–1923*, cz. 3: *Listy z lat 1914–1923*, „Przegląd Wschodni” 2006, t. 9, z. 4, s. 817.

a Szeptyckim⁵². Arcybiskup łańciński był skrajnie rozczarowany biernością Szeptyckiego wobec przestępstw wojennych żołnierzy ukraińskich⁵³.

W trakcie tych zdarzeń rysowała się coraz ściślejsza współpraca między działaczami polskimi a hierarchią rzymskokatolicką. Tak jak politycy ukraińscy szukali wsparcia na arenie międzynarodowej u metropolity Szeptyckiego, tak politycy polscy oczekiwali w tej sferze działań biskupów rzymskokatolickich (np. prof. Leon Piniński prosił abp. Józefa Bilczewskiego oraz abp. Adama Sapiechę o międzynarodowe interwencje idące w kierunku zakończenia wojny)⁵⁴.

W lipcu 1919 r. wojna polsko-ukraińska zakończyła się sukcesem wojsk polskich. Władze ZURL przeniosły się na emigrację. Na terenie Galicji pozostali biskupi greckokatolicy, spełniając nie tylko posługę religijną, ale i podejmując różnorakie działania polityczne. 26 sierpnia 1919 r. hierarchowie greckokatolicy: Andrzej Szeptycki, Grzegorz Chomyszyn oraz Jozafat Kocyłowski ogłosili list pasterski, w którym zabrali głos w sprawie konfliktu polsko-ukraińskiego. Tak pisali o uciemżonym przez Polaków narodzie ukraińskim: „Polskie wojska zajęły cały kraj. Jeden Bóg wie, ile cierpień spadło na nasz naród. Tysiące niewinnych, cywilnych ofiar ginie po więzieniach z chorób albo głoduje i znosi niewypowiedziane fizyczne i moralne cierpienia”⁵⁵. W ten sposób pasterze greckokatolicy opowiedzieli się po raz kolejny po ukraińskiej stronie konfliktu. Najbardziej było to widać w postawie metropolity Szeptyckiego. Ten nie pogodził się do końca z decyzją Rady Najwyższej o oddaniu Galicji Wschodniej w tymczasowy zarząd Polsce. Wprost głosił zachowanie lojalności wobec emigracyjnego rządu Jewhena Petruszewycza. Co ciekawe, metropolicie nie podobało się nawet antysowieckie porozumienie Piłsudski-Petlura, gdyż na mocy tego porozumienia Galicja Wschodnia miała pozostać częścią państwa polskiego⁵⁶.

PODSUMOWANIE

Duchowieństwo greckokatolickie stanowiło od samego początku podstawę dla ruchu ukraińskiego w Galicji Wschodniej. Przy braku świeckiej inteligencji przez długie lata księża unicycy stanowili elitę kształtującego się narodu ukraińskiego. Wraz z rosnącym

⁵² *Kościół Rzymskokatolicki i Polacy w Małopolsce Wschodniej podczas wojny polsko-ukraińskiej 1918–1919. Źródła*, red. J. Wolczański, t. 1, Lwów–Kraków 2012, s. 13.

⁵³ F.S. Krysiak, *Z dni grozy we Lwowie (od 1–22 listopada 1918 r.). Kartki z pamiętnika. Świadectwa – dowody – dokumenty. Pogrom żydowski we Lwowie w świetle prawdy*, Kraków 1919, s. 107.

⁵⁴ Profesor Piniński pisał do abp. Adama Sapiechy: „Błagamy tego Księcia Biskupa o współdziałanie najenergiczniejsze w tym kierunku. Nie śmiem oczywiście przypisywać niejako dróg w tym względzie, bo Książę Biskup lepiej ocenić może ich skuteczność ode mnie”. *Kościół Rzymskokatolicki i Polacy w Małopolsce Wschodniej...*, s. 98–101.

⁵⁵ *Послання пастирське Андрія Шептицького (Митрополита Галицького, Архієпископа Львівського, Єпископа Каменця Подільського), Григорія Хомишина (Єпископа Станіславівського, Йосафата Коциловського (Єпископа Перемиского, Самбірського і Сяніцького) до Всечесного духовенства і вірних, 26 серпня, Перемишль 1919, с. 3–4.*

⁵⁶ M. Mróz, *W kręgu dyplomacji...*, s. 208.

napięciem w stosunkach polsko-ukraińskich w Galicji Wschodniej potęgował się też konflikt w relacjach religijnych; Kościół greckokatolicki był coraz bardziej utożsamiany z narodem ukraińskim, rzymskokatolicki – z polskim.

Ogromną rolę w całym tym procesie odegrał abp Andrzej Szeptycki. Ten wywodzący się z polskiej rodziny hierarcha w sensie narodowościowym opowiedział się za opcją ukraińską, a jako główny cel swojej misji duszpasterskiej postawił nawrócenie Rosji. Do realizacji tego celu niezwykle potrzebne było mu duchowieństwo greckokatolickie.

Na początku swojej posługi Szeptycki starał się zachowywać uniwersalny charakter Kościoła unickiego. W 1904 r. napisał list pasterski do Polaków grekokatolików, zapewniając o poszanowaniu praw narodowych w posłudze duszpasterskiej greckokatolickiej metropolii lwowskiej. Im bardziej konflikt polsko-ukraiński się nasilał, tym mocniej Szeptycki opowiadał się za opcją ukraińską i tym mniej było przestrzeni do współpracy z Polakami.

O tym, że pierwotnie metropolita głównie z powodów duszpasterskich (nawrócenie Rosji) wybrał opcję ukraińską, świadczy jego postawa z czasów I wojny światowej. Na początku działań wojennych żywił nadzieję, że zwycięskie Austro-Węgry zajmą Ukrainę Naddnieprzańską i wesprą jego starania o stworzenie patriarchatu greckokatolickiego w Kijowie. Kijów od wieków stanowił symboliczne miejsce dla prawosławia, stąd można było prowadzić skuteczną misję nawrócenia całej Rosji. Po zajęciu Lwowa przez wojska rosyjskie Szeptycki szukał porozumienia z carem, napisał nawet specjalny list do imperatora. Liczył, że dzięki tym kontaktom uda mu się doprowadzić do unii prawosławia rosyjskiego z Kościołem katolickim. Ponieważ Rosjanie odrzucili ten pomysł, uwięziwszy metropolitę, w późniejszym czasie po uwolnieniu Szeptycki całkowicie poparł budowę państwa ukraińskiego. Dlatego z wielkim zaangażowaniem włączył się w tworzenie struktur tego państwa po traktacie brzeskim (tak gdy chodzi o rząd Pawła Skoropadskiego, jak i o Dyrektoriat). Stworzenie unii kościelnej na terenie wielkiej Ukrainy było tak w interesie polityków ukraińskich (zjednoczenie podzielonego religijnie narodu), jak i w interesie metropolity (przywrócenie jedności z częścią Cerkwi prawosławnej).

Po upadku tego projektu politycznego Szeptycki i cały episkopat greckokatolicki w Galicji wsparł polityków ukraińskich działających we Lwowie. W czasie wojny polsko-ukraińskiej biskupi unicy jednoznacznie poparli jedną ze stron. Szeptycki nie tylko angażował się po stronie ukraińskiej na terenie Galicji, ale też rozwinął akcję dyplomatyczną nakierowaną na uznanie państwa ukraińskiego przez kręgi międzynarodowe, w tym przez papieża. Metropolita był przekonany, że tylko w państwie ukraińskim Kościół greckokatolicki będzie miał pozycję, która pozwoli mu zrealizować wielką misję na Wschodzie, której się poświęcił. Na żadnym etapie rozwoju wydarzeń politycznych metropolita nie łączył swoich duszpasterskich działań w powiązaniu z polityką polską, silnie obecną na wschodnich rubieżach. Dlatego wszelkie jego aktywności zostały ocenione przez kręgi polskie jako wrogie. W podobny sposób oceniało postępowanie metropolity duchowieństwo rzymskokatolickie. Kościół rzymskokatolicki jednoznacznie zaangażował się w proces odradzania państwowości polskiej; greckokatolicki – w budowanie państwa ukraińskiego. Taki stan rzeczy zdefiniował jednoznacznie relacje państwo-Kościół w Małopolsce Wschodniej w II Rzeczypospolitej.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych

Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego

Archiwum Archidiecezji Lubelskiej

Archiwum Archidiecezji Lwowskiej w Krakowie

Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. H. Łopacińskiego w Lublinie

Державний Архів Львівської області

Źródła drukowane

Dokumenty

Kartki z pamiętnika. Świadczenia – dowody – dokumenty. Pogrom żydowski we Lwowie w świetle prawdy, Kraków 1919.

Kościół Rzymskokatolicki i Polacy w Małopolsce Wschodniej podczas wojny polsko-ukraińskiej 1918–1919. Źródła, red. J. Wołczański, t. 1, Lwów–Kraków 2012.

Krysiak F.S., *Z dni grozy we Lwowie (od 1–22 listopada 1918 r.). List pasterski Andrzeja Szeptyckiego Metropolity Halickiego, Arcybiskupa Lwowskiego, Biskupa Kamieńca Podolskiego do Polaków obrządku greckokatolickiego*, Żółkiew 1904.

Меморандум митрополита Андрея Шептицького до урядів центральних держав з 15 серпня 1914, Рим 1968.

Митрополит Андрей Шептицький і греко-католики Росії, кн. 1: *Документи і матеріали, 1899–1917*, упоряд. Ю. Аввакумов, О. Гайова, Львів 2004.

Митрополит Андрей Шептицький: життя і діяльність. Документи і матеріали 1899–1944, т. 2–4, Львів 1998–2013.

Nieznana korespondencja arcybiskupów metropolitów lwowskich Józefa Bilczewskiego z Andrzejem Szeptyckim w czasie wojny polsko-ukraińskiej 1918–1919, oprac. J. Wołczański, Lwów–Kraków 1997.

Послання пастирське Андрея Шептицького (Митрополита Галицького, Архієпископа Львівського, Єпископа Каменця Подільського), Григорія Хомишина (Єпископа Станіславівського, Йосафата Коциловського (Єпископа Перемиського, Самбірського і Сяніцького) до Всечесного духовенства і вірних, 26 серпня, Перемишль 1919.

Послання пастирське Андрея Шептицького, Григорія Хомишина, Йосафата Коциловського до Всечесного духовенства і вірних, 21 лютого 1918, Львів 1918.

- Tiszler S., *W obronie prawdy. List otwarty w odpowiedzi na denuncjację J.E. Arcybiskupa greckokatolickiego Andrzeja hr. Szeptyckiego*, Zamość, b.d.w.
- Wołczański J., *Listy arcybiskupa Józefa Teodorowicza do arcybiskupa Józefa Bilczewskiego z lat 1903–1923*, cz. 3: *Listy z lat 1914–1923*, „Przegląd Wschodni” 2006, t. 9, z. 4.

Wspomnienia

- Chomyszyn G., *Dwa Królestwa*, tłum. M. Siudak, red. I. Pelechatyj, W. Osadczy, Kraków 2017.

OPRACOWANIA

- Баран С., *Митрополит Андрей Шептицький: життя і діяльність*, München 1947.
- Budorowycz B., *Sheptyts'kyi and the Ukrainian National Movement after 1914* [w:] *Morality and Reality. The Life and Times of Andrei Sheptyts'kyi*, red. P.R. Magocsi, Edmonton 1989.
- Гентош Л., *Митрополит Шептицький: 1923–1939. Випробування ідеалів*, Львів 2015.
- Grzesiak K., *Diecezja lubelska wobec prawosławia w latach 1918–1939*, Lublin 2010.
- Jagmin T., *Polacy grekokatolicy na Ziemi Czerwieńskiej*, Lwów 1939.
- Kolbuk W., *Cerkiew prawosławna w Polsce międzywojennej*, Lublin 2013.
- Королевский К., *Митрополит Андрей Шептицький (1865–1944)*, Львів 2015.
- Krochmal A., *Stosunki międzywyznaniowe i międzyobrzędkowe w parafiach grekokatolickiej diecezji przemyskiej w latach 1918–1939* [w:] *Polska–Ukraina 1000 lat sąsiedztwa*, t. 3, red. S. Stępień, Przemyśl 1996.
- Mróz M., *Katolicyzm na pograniczu. Kościół katolicki wobec kwestii ukraińskiej i białoruskiej w Polsce w latach 1918–1925*, Toruń 2003.
- Mróz M., *W kręgu dyplomacji watykańskiej. Rosja, Polska, Ukraina w dyplomacji watykańskiej w latach 1917–1926*, Toruń 2004.
- Nabywaniec S., *Biskup Jozafat Kocyłowski (1876–1947)*, „Studia Rzeszowskie” 1998, t. 5.
- Nabywaniec S., *Relacje między obrządkami łacińskim i greckokatolickim oraz problem rutenizacji rutenizacji i uniatyzacji w kontekście tak zwanej „kradzieży dusz”* [w:] *Polska–Ukraina 1000 lat sąsiedztwa*, t. 4, red. S. Stępień, Przemyśl 1998.
- Osadczy W., *Święta Ruś. Rozwój i oddziaływanie idei prawosławia w Galicji*, Lublin 2007.
- Papierzyńska-Turek M., *Między tradycją a rzeczywistością. Państwo wobec prawosławia 1918–1939*, Warszawa 1989.
- Partacz Cz., *Metropolita Andrzej Szeptycki wobec skrajnych postaw religijno-politycznych społeczeństwa Galicji Wschodniej* [w:] *Metropolita Andrzej Szeptycki*, red. T. Stegner, Gdańsk 1995.
- Partacz Cz., *Od Badeniego do Potockiego. Stosunki polsko-ukraińskie w Galicji w latach 1888–1908*, Toruń 1996.
- Pelczar J.S., *Pius IX i jego pontyfikat na tle dziejów Kościoła XIX wieku*, t. 3, Przemyśl 1908.
- Prus E., *Patriarcha galicyjski. Rzecz o arcybiskupie Andrzeju Szeptyckim metropolicie grekokatolickim (1865–1944)*, Wrocław 1999.
- Річницький А., *Сучасний стан церковно-релігійного життя української людности в Польщі. Доклад виголошений на українському православно-церковному з'їзді в Луцьку червня 1927*, Луцьк 1927.

- Rzemieniuk F., *Walki polityczne greckokatolickiego duchowieństwa o niepodległość Ukrainy w okresie II Rzeczypospolitej (1918–1939)*, Siedlce 2003.
- Сергійчук В., *Неусвідомлення України. Ставлення світу до Української державності. Погляд у 1917–1921 роки з аналізом сьогодення*, Львів 2002.
- Strutyński M., *Mysł społeczno-polityczna Kościoła greckokatolickiego w II RP (1918–1939)*, Kraków 2019.
- Suchenek-SucHECKI H., *Państwo a Cerkiew prawosławna w Polsce i w państwach ościennych*, Warszawa 1929.
- Wawrzonek M., *Екуменічна діяльність митрополита Андрія Шептицького в Україні та Росії*, Рим 2006.
- Winter E., *Rußland und das Papstum*, t. 2: *Von der Aufklärung bis zur großen sozialistischen Oktoberrevolution*, Berlin 1961.

Proces ukrainizacji Kościoła greckokatolickiego w Galicji Wschodniej w pierwszym etapie posługi duszpasterskiej metropolity Andrzeja Szeptyckiego (1899–1919). U źródeł konfliktu religijnego i narodowościowego na kresach południowo-wschodnich II Rzeczypospolitej

Artykuł dotyczy ewolucji Kościoła greckokatolickiego w zakresie jego stosunku do spraw narodowościowych w Galicji Wschodniej. Autor pokazuje, jak ogromną rolę w procesie ukrainizacji tego Kościoła odegrało duchowieństwo unickie, z metropolitą lwowskim Andrzejem Szeptyckim na czele. Szeptycki podporządkowywał swoje sympatie polityczne głównemu celowi, tj. połączeniu prawosławia rosyjskiego z Kościołem katolickim (budowa nowej unii). Wspomagając ruch ukraiński, zyskiwał sympatię wśród duchowieństwa greckokatolickiego, ważnego w procesie prowadzenia misji na Wschodzie. Jeśli chodzi o kontakty zagraniczne, to na początku wojny światowej współpracował z Austriakami, potem próbował nawiązać kontakt z carem, by wreszcie u końca wojny wesprzeć proces budowania wielkiej Ukrainy. Na żadnym etapie swojej działalności nie widział potrzeby współpracy z politykami polskimi; wręcz przeciwnie zwalczał aspiracje polskie na dawnych Kresach Wschodnich Rzeczypospolitej. W ten sposób Kościół greckokatolicki i sam Szeptycki weszli w trwałe konflikty z odrodzonym państwem polskim.

SŁOWA KLUCZOWE

Kościół greckokatolicki, Andrzej Szeptycki, wojna polsko-ukraińska

The Process of Ukrainianisation of the Greek Catholic Church in Eastern Galicia in the First Stage of the Pastoral Ministry of Archbishop Andrzej Szeptycki (1899–1919). At the Source of the Religious and National Conflict in the South-Eastern Borderlands of the Second Polish Republic

This article concerns the evolution of the Greek Catholic Church in terms of its approach to issues of nationality in Eastern Galicia. The author shows the enormous role played by the Uniate clergy, led by the Metropolitan of Lviv, Andrzej Szeptycki, in the Ukrainification of the Church. Szeptycki subordinated his political sympathies to the primary goal of bring Russian Orthodoxy and the Catholic Church together (building a new union). By helping the Ukrainian movement, he gained sympathy among the Greek Catholic clergy, who were important in conducting missions in the East. As to his foreign contacts, at the beginning of the First World War he cooperated with the Austrians, and later attempted to establish contact with the Tsar in order to support the process of building a great Ukraine at the end of the war. At no stage of his activities did he see any need to cooperate with Polish politicians; on the contrary, he was against Polish aspirations in the former borderlands of the Polish-Lithuanian Commonwealth. In this way, the Greek Catholic Church, and Szeptycki himself, came into a lasting conflict with the renewed Polish state.

KEYWORDS:

Greek Catholic Church, Andrzej Szeptycki, Polish-Ukrainian War

MIECZYŚLAW RYBA – dr hab., pracownik naukowy Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II; Katedra Świata Hiszpańskiego, Polityki i Relacji Międzynarodowych, historyk. Prezes Klubu Inteligencji Katolickiej im. prof. Czesława Strzeszewskiego w Lublinie. W latach 2007–2011 członek Kolegium Instytutu Pamięci Narodowej. Redaktor naczelny „Zeszytów Społecznych KIK”. Jest autorem licznych publikacji naukowych. Wśród nich należy szczególnie wymienić pozycje książkowe: *Naród a polityka. Myśl społeczno-polityczna twórców ruchu narodowego w okresie międzywojennym* (Lublin 1999); *Szkoła w okowach ideologii. Szkolna propaganda komunistyczna w latach 1944–1956* (Lublin 2006); *Środowiska i ugrupowania polityczne na Lubelszczyźnie w latach 1914–1918* (Lublin 2007); *Odkłamać wczoraj i dziś* (Warszawa 2014); *Stosunki państwo–Kościół w województwie lubelskim 1918–1939* (Lublin 2016); *The idea of Catholic University in the reborn Poland* (Warszawa–Radzymin 2018). 11 listopada 2015 r. został odznaczony przez Prezydenta RP Andrzeja Dudę Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski za wybitne zasługi w upowszechnianiu wiedzy o najnowszej historii Polski, za osiągnięcia w pracy naukowej i dydaktycznej.

MIECZYŚLAW RYBA – doctor habilitatus, associate professor at the John Paul II Catholic University in Lublin; Department of the Spanish World, Politics and International Relations, historian. Chairman of the Prof. Czesław Strzeszewski Club of the Catholic Intelligentsia in Lublin. In 2007–2011, he was a member of the Council of the Institute of National Remembrance. Editor-in-chief of *Zeszytów Społecznych KIK* [CCI Social Journals]. He is the author of numerous academic publications, including the following books: *Naród a polityka. Myśl społeczno-polityczna twórców ruchu narodowego w okresie międzywojennym* [The Nation and Politics. The Socio-political Thought of the Creators of the National Movement in the Interbellum Period] (Lublin 1999), *Szkoła w okowach ideologii. Szkolna propaganda komunistyczna w latach 1944–1956* [The School in the Shackles of Ideology. Communist Propaganda in Schools 1944–1956] (Lublin 2006), *Środowiska i ugrupowania polityczne na Lubelszczyźnie w latach 1914–1918* [Political Circles and Groups in the Lublin Region 1914–1918] (Lublin 2007), *Odkłamać wczoraj i dziś* [To Undo the Lies of Yesterday and Today] (Warsaw 2014), *Stosunki państwo–Kościół w województwie lubelskim 1918–1939* [State-Church Relations in Lublin Province 1918–1939] (Lublin 2016), *The idea of a Catholic University in the reborn Poland* (Warsaw–Radzymin 2018).

On 11 November 2015, he was awarded the Knight's Cross of the Order of Polonia Restituta for his outstanding contribution to spreading knowledge of Poland's recent history, and for his academic and pedagogical achievements.